

Це він мотивує тим, що їх виробництво не позначається на продуктивності праці, оскільки при здійсненні таких робіт застосовуються ті ж ресурси, як і для виробництва вже існуючої продукції, а, отже, кінцевий підсумок виробництва залишається незмінним. Відповідно, Е. Денісон враховує тільки ті витрати приватного бізнесу на НДДКР, які забезпечують виробництво нових засобів праці, тобто виробництва споживчої продукції, або розробку нових технологічних процесів.

Принципово відрізняється концепція щодо ролі науково-технічного прогресу, яка належить І. Шумпетеру та по-слідовникам його теорії. В розробках цих вчених такі роботи є не залишковим фактором, як у представників неокласичної школи, а є головним чинником економічного та соціально-політичного розвитку. Саме виробник-новатор, який забезпечує більш ефективну комбінацію виробничих факторів, на думку І. Шумпетера, є головною діючою силою ринкового господарства [13]. Виходячи з цього важливим є комплексний функціональний метод оцінки ефективності, який в першу чергу містить інтегральні показники соціальної ефективності у вигляді індексу розвитку людини, в якому відображені інтелектуальні та соціальні показники людини відповідно до міжнародної методики ООН (тривалість життя, рівень освіти та купівельна спроможність) [14].

Значення людського фактора та його цінність органічно пов'язана з вміннями людини. З точки зору розвитку людини, переважного значення набуває віддача бажань, потреб, інтересів і відповідне направлення індивідуальних особливостей людини, реалізації його потенціалу.

Висновки

Таким чином, задля сталого економічного розвитку країни велике значення має потреби, інтереси та цінова орієнтація людини. У формуванні людини окрім соціально-економічних факторів велике значення приділяється і приділяється душевним сторонам суспільного життя, які знайшли відображення в мистецтві, літературі й філософії. Остільки людський фактор

набуває істотну роль та цінність в соціально-економічному процесі, настільки при його здійсненні необхідно врахувати об'єктивні властивості, що притаманні такому фактору.

Література

1. Асатиани Р. Модели социальной дифференциации и Грузия / Р. Асатиани // Социальная Экономика. – 2010. – №2. – С. 10.
2. Асатиани Р. Маленькая страна не имеет права на большие ошибки [монография] / Р. Асатиани. – Тбилиси, 2005. – 327 с.
3. Папава В. Нетрадиционный экономикс: монография / В. Папава. – Тбилиси, 2011. – С. 52.
4. Уткин Е.А. Основы мотивационного менеджмента/ Е.А. Уткин. – М, 2000. – 352 с.
5. Амстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами / М. Амстронг. – М., 2002. – 328 с.
5. Папава В.В поисках формулы счастья / В. Папава // Комсомольская Правда в Грузии. – 2011. – №18.
6. Павлиашвили С. Феномен и проблемы приватизации в Грузии [монография] / С. Павлиашвили. – Тбилиси, 2009. – С. 28.
7. Ахвледiani Б. Основы православной теологической экономики и управления. [монография] / Б. Ахвледiani, Г. Шихашвили, Н. Бакашвили. – Тбилиси, 2009. – С.48.
8. Бердяев Н. Судьба человека в современном мире [монография] / Н. Бердяев. – Париж, 1934. – С. 13.
9. Малашхия Г., Экономика Человечная [монография] / Г. Малашхия. – Санкт-Петербург, Тбилиси, 2009. – С. 94.
10. <http://banksandfinance.ge/banks/1437-merab-jayeli.html>
11. Кендрик Дж. Экономический рост и формирование капитала / Дж. Кендрик // Вопросы Экономики. – 1976. – №11.
12. Павлиашвили С. Методологические вопросы анализа экономической эффективности. [монография]. – Тбилиси, 1997. – С. 79.
13. Шумпетер И. Капитализм, социализм и демократия / И. Шумпетер. – М., 1995. – С. 126–141.
14. Павлиашвили С. Комплексная система управления эффективностью производства в промышленности Грузии. [монография] / С. Павлиашвили. – Тбилиси, 1998. – С. 361.

О.В. БОКОВ,

кандидат наук з державного управління, завідувач відділу проблем рівня життя НДІ праці та зайнятості населення
Міністерства праці та соціальної політики України та НАН України

Міграційні процеси населення України в умовах її інтеграції до світового економічного простору

Розглянуто питання зовнішньої міграції населення України; виявлено тенденції впливу глобалізації на ринок праці України; проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку ринку праці України в нових економічних умовах; запропоновано заходи щодо вдосконалення державного регулювання ринку праці в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, ринок праці, трудова міграція, зайнятість, механізми державного регулювання.

Рассмотрены вопросы внешней миграции населения Украины; выявлены тенденции влияния глобализации на рынок труда Украины; проанализирована современ-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ная ситуаций и перспективы развития рынка труда Украины в новых экономических условиях; предложены мероприятия по усовершенствованию государственного регулирования рынка труда в условиях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, рынок труда, трудовая миграция, занятость, механизмы государственного регулирования.

The question of out-migration of population of Ukraine proved the impact of globalization on the labor market in Ukraine; the modern state and prospects of Ukraine's labor market for the new economy, measures to improve government regulation of labor market globalization.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світову економічну систему об'єктивно вимагають створення необхідних умов для ефективного використання робочої сили та за-безпечення продуктивної зайнятості населення як вирішального фактору конкурентоспроможності національної економіки. Зміни, які відбуваються останнім часом на ринку праці України, стосуються структури робочих місць, рівня зайнятості, системи організації праці і управління людськими ресурсами, зростанні міграції робочої сили. Процеси глобалізації на сучасному етапі розвитку світової економіки викликають збільшення масштабів міграції робочої сили.

Таким чином, нових економічних умовах важливого значення набувають питання дослідження як позитивних, так і негативних аспектів впливу глобалізації на ринок праці України, питання удосконалення механізмів державного регулювання національного ринку праці.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вагомий внесок у дослідження питань формування та регулювання ринку праці внесли такі вітчизняні вчені, як С.І. Бандур, Д.П. Богиня, І.Ф. Гнібіденко, Е.М. Лібанова, Т.П. Кір'ян, Т.П. Петрова, В.О. Покрищук та інші.

Питання трудової міграції, що значно посилюється в умовах глобалізації економіки, досліджуються в роботах С.І. Пирожкова, О.А. Малиновської, О.У. Хомри, М.Д. Романюка, П.І. Мазуки.

Зазначеними вченими здійснено значний внесок в розробку теоретичних проблем формування, функціонування та регулювання ринку праці, пояснення причин виникнення, інтенсифікації процесів трудової міграції внаслідок глобалізації економіки, проте питання інтеграції країни до ринків праці інтеграційних об'єднань з метою розробки перспективних напрямів регулювання національного ринку праці залишаються майже недослідженими.

Метою статті є аналіз сучасного стану зовнішньої трудової міграції населення України та розробка відповідних позицій щодо удосконалення механізмів їх державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі економічного розвитку, в умовах глобалізації, на міждержавному рівні розширюється обмін людським капіталом, одним із

основних компонентів якого є зовнішня трудова міграція. Зовнішня міграція робочої сили відбиває процес перерозподілу трудових ресурсів між національними економіками.

Зростання зв'язків у сфері макроекономічної політики потребує координації між країнами, оскільки на сьогодення держави не в змозі вирішувати питання зайнятості самостійно. Структура міжнародних інвестицій, зростання обсягів торгівлі, міжнародна трудова міграція впливають на соціальні відносини, кількість та якість робочих місць, доходи працюючих громадян, рівень зайнятості.

Характерною рисою сучасної світової міграційної політики у сфері регулювання міждержавного руху населення є дотримання принципу пріоритетності державної імміграційної політики. Розвинені країни створили систему імміграційного захисту власних кордонів, що дозволяє регулювати зовнішні міграційні потоки за принципом корисності для держави і захисту внутрішнього ринку праці.

Регулювання міждержавних трудових міграцій в світі здійснюється на основі Міжнародної конвенції ООН про захист прав трудящих—мігрантів і членів їх сімей, імміграційного законодавства приймаючих країн та багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів про трудову діяльність іноземних громадян. Причому якщо Конвенція ООН про трудящих—мігрантів є початковою нормативною базою для регулювання міжнародних трудових міграцій, а імміграційне законодавство кожної з країн — головним інструментом регулювання міграцій, то міжнародні договори про використання робочої сили трудящих—мігрантів дозволяють консолідувати зусилля ряду країн у створенні сприятливих умов розвитку трудових міграцій в інтересах зацікавлених сторін.

За даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН (2009), кількість міжнародних мігрантів в світі протягом останніх кількох десятиліть постійно зростає. Якщо мігруюче населення продовжуєтиме зростати такими ж темпами, як і в минулі 20 роках, у світі до 2050 року буде загалом 405 млн. міжнародних мігрантів. У той же час кількість внутрішніх мігрантів вже сягає 740 млн. осіб, тому загальна кількість мігрантів сьогодні по всьому світові вже наближається до мільярда осіб [1].

Всесвітня економічна криза частково уповільнила еміграцію у багатьох частинах світу, все ж очікується, що трудові ресурси по всьому світові зростуть з 3 млрд. сьогодні до більш ніж 4 мільярдів вже до 2030 року, і це зростання буде навіть швидшим, ніж приріст населення Землі [2]. До 2025 року кількість молодих людей, що поповнятимуть трудовий ринок у країнах, що розвиваються, перевершить теперішню загальну кількість робочої сили у промислово розвинутих країнах [3].

Передбачається, що до 2050 року трудові ресурси у найбільш розвинених країнах залишаться приблизно на рівні 600 мільйонів осіб, у той же час очікується, що у менш розвинених країнах трудові ресурси зростуть з 2,4 млрд. осіб у 2005 році до 3 млрд. у 2020-му та до 3,6 млрд. у 2040 році. З іншого боку, для багатьох країн, що розвиваються, ха-

рактерна більш молода вікова структура та швидкий приріст населення, і це, скоріш за все, призведе потреби у розширенні доступу до трудових ринків у світі, що розвивається, та в економіках, що виникають. До 2025 року країни, населення яких на 60 чи більше відсотків складається з людей, молодших за 30 років, будуть майже всі розташовані в Африці, на південь від Сахари [там само].

Причини, які породжують міграцію робочої сили, різноманітні. В цілому їх можна розділити на дві групи: загальні, які визначають тенденції розвитку всіх форм міжнародних економічних відносин, і специфічні, що пов'язані тільки з міграцією.

Основні причини, які викликають зростання обсягів міграції населення, є інтернаціоналізація господарського життя; нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих країн; структурні зрушенні в економіці, спричинені НТР, які обумовлюють витіснення робочої сили із одних галузей і додаткову потребу в ній інших; економічна політика міжнародних корпорацій, які концентрують трудоемні виробництва в одних країнах і наукові в інших; політична й економічна нестабільність в окремих державах.

Окрім цього, слід відокремити причини, які залежать від рівня життя населення в різних країнах, а саме: відмінності між країнами в рівні заробітної плати і соціального забезпечення (в розвинутих країнах заробітна плата в декілька разів вища, ніж в інших, кращі житлові умови, вищий рівень охорони здоров'я; освіти, пенсійного і соціального забезпечення), відмінності між країнами в можливостях і умовах професійного зростання.

Для України в умовах її інтеграції до світового економічного простору пріоритетним завданням є використання позитивних аспектів глобалізації для розвитку ефективного ринку праці з нейтралізацією її негативних наслідків.

В Україні домінуючим мотивом трудової міграції залишається економічний. Стандарти оплати праці в нашій державі далекі від стандартів розвинених країн, навіть якщо порівнювати з країнами, які нещодавно приєдналися до ЄС.

Україна за певними напрямами соціального стану займає невисокі позиції. Так, за людським розвитком є значні коливання у бік зниження рейтингу країни за індексом розвитку людського потенціалу, який до 2009 року значно знизився і досяг 85 місця серед 182 країн, але у 2010 році відбулися позитивні зрушенні у цьому напрямі, коли Україна за цим показником перемістилася на 65-те місце [4]. За індексом глобальної конкурентоспроможності, який визначає стан та перспективи економічного розвитку, Україна у 2009 році посіла 82-ге місце серед 133 країн [5].

За станом виробничого травматизму Україна разом із Китаєм у колі найгірших. За рівнем тінізації економіки Україна випереджає майже всі пострадянські республіки. Високий рівень розповсюдженості тіньових відносин в Україні в соціальній сфері простежується в медицині, освіті, трудовій сфері (не оформлення трудових відносин, зарплата в конвертах, ненормований робочий час тощо). Внутрішній со-

ціальний стан віддзеркалює зовнішній та додатково характеризується вимиранням нації, посиленням нерівності, зростанням бідності, порушенням соціально-економічних та трудових прав, зростанням ризиків втрати роботи, здоров'я, доходу тощо. Все це свідчить про зниження соціальної відповідальності держави за людський та соціальний розвиток.

Незважаючи на зростання заробітної плати і соціальних виплат, середньомісячний наявний доход на 1 особу значно нижчий, ніж у інших європейських країн. Так, за даними МОП, рівень мінімальної заробітної плати, виражений у міжнародному доларі США (з урахуванням коефіцієнта купівельної спроможності в Україні у 2010 році), становить \$311. (Для порівняння: в таких європейських країнах, як Угорщина, він становить \$498, в Польщі – \$628, Словаччині – \$485 відповідно [4].)

Згідно із розрахунками фахівців Світового банку, рівень абсолютної бідності (вартість добового споживання на рівні \$4,3 за паритетом купівельної спроможності) в Україні приблизно відповідає литовському, в півтори рази перевищує показники Польщі, Угорщини та Білорусі і майже вдвічі нижчий порівняно з Росією та Грузією. Одним із основних показників, що відображає рівень економічного розвитку країни і, відповідно, життєвий рівень населення – валовий внутрішній продукт на душу населення – в Україні, за даними 2010 року, дорівнював \$6700 (за паритетом купівельної спроможності); одночасно в Росії він становив \$15 900, у Білорусі – \$13 400, а у країнах з ринковою економікою коливався в межах від \$29 500 (Ізраїль) до \$47 400 (Сполучені Штати Америки) і \$59 100 (Норвегія) [там само].

Отже, аналіз рівня життя населення України дає підстави для висновку про загальну негативну ситуацію: незадовільний рівень доходів, деформовану структуру споживання, низькі майнові характеристики та незадовільні умови проживання значної частини населення, що є факторами, які сприяють міграції.

Характерними рисами сучасних міграційних процесів в Україні є такі: трудові мігранти, що від'їжджають з України, – це особи, які ідути працювати за кордон по контракту чи за договором, за міждержавними угодами, в порядку обміну, на стажування тощо. Осіб, що виїжджають з метою туризму або відвідування родичів і т. ін. та влаштовуються там на роботу, та кож віднесено до трудової міграції, але до нелегальної її форми. Поширення трудової міграції з України обумовлене як наслідками фінансово-економічної кризи, так і недоліками механізмів державного управління, що призводить до зниження конкурентних переваг національного ринку праці, зокрема відносного рівня безробіття, в тому числі молодіжного і жіночого, недостатнього життєвого рівня населення тощо.

За результатами досліджень, проведених по 12 країнах СНД, близько 70 млн. жителів цих країн виявили бажання емігрувати в інші країни з метою навчання або працевлаштування. При цьому близько 30 млн. осіб, згідно зі статистичними оцінками, прагнуть до виїзду за кордон з метою

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

постійного проживання. Серед країн, по яких провадилося опитування, Україна зайняла шосте місце. Кожний п'ятий із опитуваних українців прагне до міграції за кордон з метою заробітків, 15% громадян України бажають змінити місце проживання на іншу країну. За висновками експерта київського представництва Міжнародної організації по міграції Джорджа Гагаурі, більшість мігрантів становлять чоловіки. «Найбільша частина українців мігрує в Росію, Італію, Чехію, Польщу та Угорщину. Близько 67% із них – це чоловіки, що зайняті переважно на будівництві, особливо в Росії, інші – жінки, що працюють більш за все в Італії» [5]. В цілому по СНД більшість мігрантів прагнуть до тимчасового перебування за кордоном з метою заробітків, а не до постійного проживання. Через те уряди країн мають приділяти увагу впровадженню заходів із допомоги потенційним трудовим мігрантам. На думку фахівців з проблем міжнародної міграції, необхідно передовсім вирішувати питання мовного навчання та правового захисту мігрантів, що дозволить їм найскоріше пристосуватися до умов проживання та практічного влаштування в інших країнах.

Офіційна статистика надає таку інформацію щодо обсягів міграції населення в Україні. Із загальних міграційних потоків обсяги зовнішньої (міждержавної) міграції в 2010 році становили 30 810 осіб – таких, що прибули на територію країни з інших країн (5,1% від числа прибулих за всіма напрямами міграції), і 14 677 осіб, що виїхали за межі України (3,1% загальної чисельності вибулих за всіма напрямками міграції). Сальдо зовнішньої міграції у 2010 році дорівнює 14 677 осіб. На 1000 наявного населення число прибулих по всіх напрямках зовнішньої міграції дорівнює 0,7 особи, число вибулих – 0,4 особи, тобто офіційно сальдо міждержавної міграції є незначним – 0,3 особи на 100 тис. наявного населення [6].

Слід зазначити, що освітній рівень серед легальних зовнішніх трудових мігрантів значно нижчий, ніж серед усього зайнятого населення.

За даними Українського центру соціальних реформ, у 2005–2008 роках більшість зовнішніх трудових мігрантів (59,0%) мали повну загальну середню освіту, 9,8% – базову загальну середню або початкову загальну освіту. Частка осіб з повною вищою освітою серед них становила лише 13,9%, тоді як серед усього зайнятого населення – 23,2% [7]. Це свідчить про те, що особам з високим освітнім рівнем легше знайти підходящу роботу на вітчизняному ринку праці. Відмінності в освітньому рівні трудових мігрантів за статю та місцем проживання в цілому відповідають загальній картині, що спостерігається стосовно всього населення працездатного віку: жінки й міські мешканці мають набагато вищий освітній рівень.

Проте у зовнішніх трудових мігрантів різниця за часткою осіб з вищою (повною, базовою або неповною) освітою між жінками і чоловіками значно більша, ніж щодо всього зайнятого населення, тимчасом як між міським та сільським населенням – менша.

Тобто жінки й сільські мешканці з вищою освітою частіше вдаються до трудових міграцій, ніж чоловіки та міські мешканці з відповідним освітнім рівнем.

За місцем перебування найбільша частка трудових мігрантів (табл. 2) з повною вищою освітою спостерігалася в Іспанії (19,8% загальної кількості українських мігрантів у цій країні); 25,2% осіб мали базову або неповну вищу освіту.

При цьому частка трудових мігрантів з базовою загальною середньою або початковою загальною освітою у цій країні складала 7,0%. Порівняно високою є частка трудових мігрантів з повною вищою освітою у Російській Федерації (12,8%). Водночас тут і найвища питома вага осіб з низьким освітнім рівнем – 12,0% трудових мігрантів мали базову загальну середню або початкову загальну освіту [7].

Певна диференціація трудових мігрантів за освітнім рівнем спостерігалася також в Угорщині. Тут найбільша частка осіб з базовою або неповною вищою освітою (39,1%) і поряд з тим – одне з найвищих значень частки осіб з базовою або початковою загальною середньою освітою. Найнижчий освітній рівень мали трудові мігранти, які працювали у Чеській Республіці та Португалії, де повну загальну освіту мали 77,0 та 70,3% усіх трудових мігрантів відповідно, а частка осіб з вищою освітою (включаючи базову або неповну вищу) становила 15,3% та 22,5% відповідно.

Серед трудових мігрантів, які походили з північних та центральних регіонів, майже кожен четвертий мав повну вищу освіту (23,1 та 22,9% відповідно), а зі східних – кожен п'ятий (21,5%). Дві третини трудових мігрантів із західних регіонів мали повну загальну середню освіту та майже стільки спостерігалося серед представників південних регіонів (61,5%) [7].

На фоні ускладнення демографічної ситуації міграційне скорочення населення продовжує негативно впливати на його статево-вікову структуру, трудовий та інтелектуальний потенціал держави. У міждержавному обміні мігрантами скорочення зазнало населення України всіх вікових груп, особливо це стосується жінок в працездатному віці.

Більш висока конкурентоспроможність осіб з високою освітньою підготовкою на ринках праці країн із розвиненою економікою проявляється у втратах нашим суспільством найбільш освіченої частки населення: внаслідок зовнішньої міграції протягом 2000–2008 років. Україна втратила 65 фахівців, що мають науковий ступень доктора наук, та 351 фахівця, що має науковий ступень кандидата наук. Із них 20% докторів і 66,4% кандидатів наук мігрували в Росію, відповідно 23,1% і 27,4% – у Сполучені штати Америки [там само].

Україна належить до країн зі змішаними потоками нелегальних мігрантів: вона виступає як країною виїзду, так і країною прийняття нелегальних мігрантів. З України нелегально виїжджає за кордон як певна кількість населення, яке постійно проживає на її території, так і прибулі, що тимчасово нелегально перебувають у країні з метою подальшого (нелегального) виїзду за кордон. Негативні наслідки від нелегальної міграції, властиві країнам виходу і входу нелегальних мігрантів,

Таблиця 1. Міграційний рух населення у 2010 році

	У межах України			Зовнішня міграція		
	число прибулих	число вибулих	приріст	число прибулих	число вибулих	приріст
Осіб						
Україна	652639	652639	x	30810	14677	16133
Автономна Республіка Крим	27016	25876	1140	3240	934	2306
Області						
Вінницька	29569	30598	-1029	1113	471	642
Волинська	17239	17348	-109	479	372	107
Дніпропетровська	44366	45441	-1075	2071	1024	1047
Донецька	55343	57473	-2130	2852	1793	1059
Житомирська	22898	23511	-613	645	324	321
Закарпатська	8154	8926	-772	302	362	-60
Запорізька	22306	22835	-529	1333	618	715
Івано-Франківська	16603	16516	87	567	426	141
Київська	26999	23009	3990	816	252	564
Кіровоградська	16509	17532	-1023	605	256	349
Луганська	31105	33726	-2621	1430	1203	227
Львівська	31341	32159	-818	516	574	-58
Миколаївська	14617	15355	-738	737	364	373
Одеська	34355	32175	2180	3603	681	2922
Полтавська	24463	24833	-370	726	309	417
Рівненська	19355	20453	-1098	196	273	-77
Сумська	20906	22051	-1145	479	321	158
Тернопільська	13808	14879	-1071	409	332	77
Харківська	42631	41409	1222	1465	848	617
Херсонська	14572	15946	-1374	491	267	224
Хмельницька	22536	23347	-811	529	321	208
Черкаська	20588	21363	-775	617	318	299
Чернівецька	10209	9937	272	596	233	363
Чернігівська	17566	17914	-348	720	357	363
Київ	43144	34778	8366	3448	1203	2245
Севастополь (міськрада)	4441	3249	1192	825	241	584

Джерело: Держкомстат України. – К., 2010.

Таблиця 2. Трудові мігранти за рівнем освіти, статтю та місцем проживання до виїзду за кордон, у середньому за 2005–2008 роки

Показник	Всього	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Чисельність трудових мігрантів, всього, тис. осіб	1 476,1	484,8	991,3	803,2	672,9
у тому числі за рівнем освіти, %					
повна вища	13,9	19,7	11,0	19,9	6,7
базова або неповна вища	17,3	19,1	16,5	21,1	12,8
повна загальна середня	59,0	52,1	62,4	52,5	66,7
базова загальна середня або початкова загальна	9,8	9,1	10,1	6,5	13,8

Джерело: Зовнішня трудова міграція населення України. Український центр соціальних реформ. Держкомстат України. – К., 2009.

в Україні не тільки виявляються з усією повнотою, але й значно посилюються. Проте в Україні зовнішня трудова міграція, і особливо така її форма, як нелегальна міграція, набуває особливого масштабу. Фахівці, що займаються питаннями зовнішньої міграції, свідчать про брак достовірних даних, на підставі яких можна зробити аналіз цих процесів; у той же час вони зазначають, що українські компанії зацікавлені у припливу із-за кордону нелегальної робочої сили; в цьому тіньовому секторі ринку праці обертаються значні капіталі.

Згідно зі звітом генерального секретаря ООН по моніторингу населення у світі, що присвячений міжнародної міграції і розвитку, Україна повідає четверте місце по чисельності міжнародних

мігрантів (за даними 2005 року – 6,8 млн. осіб, що дорівнює 3,6% загальної чисельності міжнародних мігрантів у світі) [8].

Скільки знаходиться в Україні мігрантів у нелегальному становищі, немає точної відповіді. Згідно з інформацією комітету Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, у 2007 році кордон України перетинали 51,2 млн. іноземців. Із них в'їхали 26,16 млн. осіб, а виїхали 25,04 млн. іноземних громадян. Різниця становить 1,012 млн. осіб [9].

За даними Міністерства внутрішніх справ України, на обліку органів внутрішніх справ знаходилося близько 165 тис. іммігантів. Таким чином, у результаті 847 тис. інозем-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

них громадян перебувають в Україні нелегально, проте деякі експерти стверджують, що зазначені дані можуть бути у 1,5–2 рази вище [10].

За інформацією Міністерства соціальної політики України, структури, які займаються посередництвом у працевлаштуванні на роботу за кордоном, щорічно надають послуги у працевлаштуванні лише 1–2% від загальної чисельності українських мігрантів, які працюють за кордоном [11].

За офіційними даними Міністерства закордонних справ України, на заробітках у Польщі перебуває близько 300 тис. українців – нелегалів, в Італії – від 200 до 500 тис., у Чехії – 200 тис., Португалії – 180 тис., Іспанії – 100 тис. [4]. У Росії лише офіційно (на основі ліцензій Федеральної міграційної служби Російської Федерації) працює близько 100 тис. українських громадян, загальна ж чисельність українців, які працюють в Росії, оцінюється в 1 млн. осіб [12].

За різними експертними оцінками, зараз за кордоном працює до 3 млн. громадян України. На жаль, лише незначна частина українських громадян працюють за кордоном на законних підставах і лише 2% трудових мігрантів (це трохи більше 70 тис. осіб) щорічно працевлаштовуються за кордоном за сприянням суб'єктів господарювання, які надають посередницькі послуги з працевлаштування за кордоном [11]. Таким чином у сучасних умовах нелегальна міграція потребує особливої уваги з боку держави, оскільки її основною характеристикою є те, що її суб'єкти залишають країну постійного проживання і опиняються на території інших держав без офіційного дозволу.

У міжнародних документах [13] специфічними рисами нелегальної міграції вважають:

- наявність посередника, який організовує перетин кордону; в окремих випадках нелегальний перетин кордону відбувається самостійно;
- можливість для мігранта уникнути контактів із владою під час перетину кордону, надати фальшиві чи справжні документи або повідомити неправдиву інформацію про власні наміри; наразі відокремлюється категорія так званих «напівлегальних мігрантів», які прибувають у країну легально, а потім залишаються там на нелегальному положенні;
- переміщення людей з однієї країни до іншої відбувається цілком добровільно;
- посередник отримує прибуток із коштів, які йому сплачує нелегальний мігрант;
- нелегальній міграції не завжди притаманний пряний взаємозв'язок з іншими формами організованої злочинності, на відміну від торгівлі людьми, де цей взаємозв'язок є очевидним.

На думку експертів представництва МОП, результатами нелегальної трудової міграції є тіньова економіка, незаконне переміщення осіб, а також торгівля людьми та контрабанда [13].

Віктор Чумак, директор програм політичного аналізу Міжнародного центра перспективних досліджень, визнає три основні сфери, в яких застосовується праця нелегальних громадян.

галів в Україні: роздрібна торгівля, будівництво та сільське господарство.

«На відміну від західних країн, де переважна частина нелегальних працівників задіяна у сфері послуг, ресторанах, кафе, в Україні ці сектора практично не використовуються для праці нелегалів» – такою є точка зору на специфіку використання праці гастарбайтерів Джейффри Лабовица, голови представництва Міжнародної організації з міграції в Україні.

На основі оцінок експертів, розподіл трудових мігрантів по галузях приблизно такий: близько 45% задіяні як продавці на точках швидкого харчування, речових та продуктових ринках; приблизно 25% – у будівництві, а 15% припадає на сільське господарство. Не більш ніж 5% працює в інших сферах (виробництво, харчова та легка промисловість); близько 10% задіяні у кримінальних структурах [14].

Наявність великої кількості нелегальних мігрантів, які не враховані під час розробки соціально-економічних програм, призводить до перерозподілу на їх користь частини соціальних благ, що дотусять державою, а отже, недоотримання їх тими, на кого вони були розраховані. За розрахунками фахівців, прямі втрати (внаслідок користування соціальними благами, що надаються за вартістю, меншою від вартості їх виробництва; різниця покривається за рахунок податків) від перебування одного нелегального мігранта в Україні становлять \$600–800 щорічно. Специфіка нелегальної міграції в Україні зумовила ліберальність її міграційних законів, що призводить до більшої відкритості границь країни для міграційних потоків порівняно з іншими країнами СНД.

Водночас слід зазначити, що до позитивних наслідків міграційних процесів відносяться такі, як отримання заробітків, що дозволяють підтримати відповідний рівень життя мігрантів; можливість професійного зростання для їх окремих груп тощо; крім того, мігранти інвестують значні суми коштів у нашу країну. Так, у 2010 році, за даними Національного банку України, грошові перекази працюючих за кордоном складають \$1560 млн., і це тільки офіційна статистика по легально працюючим за кордоном громадянам України [15]. Реальні ж обсяги перерахованих коштів значно перевищують офіційні статистичні данні. Таким чином, фактично наші громадяни, які працюють за кордоном як легально, так і нелегально, стали головними інвесторами української економіки.

Аналізуючи міграційні процеси в Україні, слід зазначити, що:

- трудові поїздки за межі свого регіону або за рубежі країни є важливим напрямом реалізації трудової активності громадян України, а трудова міграція – основною сферою діяльності для більшості її учасників;
- трудова міграції є масовим явищем, реальних масштабів якого офіційна статистика не відображає;
- українські трудові мігранти переважно займають менш привабливі робочі місця на ринках праці країн СНД, Південної та Західної Європи; багато з них продовжують шукати в країні перебування більш кваліфіковану і добре оплачувану роботу;

— в умовах відносно низького рівня заробітної плати в Україні та існування диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили, проблем безробіття, особливо в регіонах з напружену ситуацією на ринку праці, підтримка зовнішніх трудових міграцій економічно активного населення, підвищення рівня захищеності українських працівників за кордоном є актуальним напрямком державної соціально-економічної політики;

— актуальною проблемою є інформаційне забезпечення аналізу міграційних процесів, яке повинно спиратися на дані із різних джерел та узгоджені дій всіх відомств, які мають відношення до обліку як внутрішніх так і зовнішніх мігрантів і контролю за всіма видами міграцій.

Позитивним кроком щодо вдосконалення міграційної політики України є прийняття Стратегія демографічного розвитку України на період до 2015 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 р. №879). Стратегія розглядає регулювання міграції як засіб уповільнення темпів депопуляції. В ній вперше зазначається необхідність розширення можливостей легального працевлаштування поза межами держави, а також ставилося завдання розроблення й виконання програми соціальної та професійної адаптації заробітчан, які повертаються, висувалася вимога до здешевлення послуг з переказу мігрантами коштів в Україну [16].

Висновки

Зазначимо, що важливим елементом оптимізації системи регулювання міграційних процесів є вдосконалення інформаційної бази, створення державної системи моніторингу міграційних процесів на базі державної і відомчої статистичної звітності та методів соціологічних обстежень, що дозволить більш реально відслідковувати обсяги міграції з метою розробки і впровадження відповідних механізмів державного регулювання і сприятиме забезпеченню ефективності функціонування ринку праці України.

Державна політика України у сфері трудової міграції, на нашу думку, має базуватися на відповідній концепції і принципах, які відповідають сучасному стану економіки та ринків праці як країни в цілому, так і її окремих регіонів, особливо враховуючи проблеми, що виникають в умовах кризи. Трудова міграція має враховуватися при стратегічному економічному плануванні, при формуванні політики зайнятості, освітньої політики.

Пріоритетом державної політики України у сфері трудової зовнішньої міграції мають бути громадяни, для яких держава має забезпечувати більш сприятливі можливості в працевлаштуванні за кордоном, заохочувати повернення мігрантів на Батьківщину та максимально використовувати

результати трудової міграції в інтересах розвитку місцевих громад, регіонів та країни в цілому.

Література

1. Звіт з гуманітарного розвитку 2009 року Організації Об'єднаних Націй. Доляючи бар'єри: людська мобільність і розвиток [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf
2. Глобальні економічні перспективи: управління наступною хвилею глобалізації. Світовий банк [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2007/Resources/GEP_O7_Overview.pdf
3. Глобальні тенденції 2025: перетворений світ [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.acus.org/files/publication_pdfs/3/Global-Trends-2025.pdf
4. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / Пер. с англ. – М.: Изд-во «Весь мир», 2010. – 244.
5. Світова міграція у 2010 році. Звіт: Майбутнє міграції: Розбудова дієвості заради змін [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.iom.org.ua/imp_collection/WMR2010_summary_Ukr.pdf
6. Зовнішня трудова міграція населення України. Український центр соціальних реформ, Держкомстат України. – Київ, 2009.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики // www.ukrstat.gov.ua
8. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / За ред. О.В. Позняка. – Умань, 2007. – 276 с.
9. Стан дотримання захисту прав громадян України за кордоном: [спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини]. – К.: 2008. – С. 18.
10. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ // <http://mvs.gov.ua>
11. Питання трудової міграції є однією із найактуальніших проблем сьогодення [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=81572&cat_id=36525
12. Працевлаштування за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/513.htm>
13. Офіційний сайт Міжнародної організації праці // <http://www.ilo.org>
14. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції // <http://www.iom.org.ua>
15. Огляд приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Balance/PB/Ogl_grosh_perekaz.pdf
16. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2015 р., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 р. №879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>